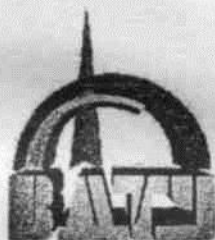

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
ВИЩОЇ ШКОЛИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІЗМУ І ОСВІТИ

10-річчю АПН України присвячується

Збірник матеріалів
науково-методичної конференції
м. Вінниця, 21-22 травня 2002 року
Том 1

**ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО
ІДЕАЛУ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

*В.О. Корнієнко,
Вінницький державний технічний університет*

Навряд чи хтось стане заперечувати, що наше суспільство вимагає сьогодні певної програми свого розвитку, більш того, має потребу в певному ідеалі, в якому синтезуються розхожі констатації із приводу кращої облаштованості суспільства. Нація, що має перед собою ідеал суспільства, одержує життєву психологічну енергію, вельми важливу для неї в критичній ситуації. Тому пошук навіть не просто ідеалу, а системи ідеалів є сьогодні для України найважливішою проблемою, але і, напевно, найбільш важкою.

Особливу роль у цій системі грає гуманістичний ідеал. Однак, вирішуючи проблеми розвитку українського суспільства, ми з подивом запитуємо себе: яким чином перетворення, що починалися із самими благими намірами, в остаточному підсумку призводять до зовсім іншого результату, а реалізація ідеалів гуманістичної думки в остаточному підсумку має своїм результатом руйнування самих цих ідеалів? І це відноситься не тільки до України та її проблем, але і до тих труднощів, з якими зіткнулася сучасна цивілізація в цілому.

Тому насамперед, як видається, розглядаючи принципи гуманізму як фундаментального в справі визначення духовних цінностей українського суспільства, слід уточнити його зміст. Така корекція набуває значення не тільки як актуальна теоретична проблема, але і як практичне завдання. Але сьогодні проблема в тім, що людина в ХХІ сторіччі потрапила у складну ситуацію. З одного боку, ряд старих гуманістичних уявлень виявилися в чомусь неспроможними і мають потребу в переосмисленні. З іншого боку, трансформації, що відбуваються в рамках сучасної цивілізації, припускають зростання можливостей окремого індивіда. Це створює передумови для реальної гуманізації людського світу. Це означає необхідність переосмислення старих принципів, відмови від деяких уявлень і утопічних домагань "старого" гуманізму і разом з тим вироблення його нового розуміння. Як представляється, саме за такий підхід до проблеми гуманізму її обговорення перетворюється в спосіб аналізу глибинних питань, зв'язаних із трансформаціями сучасної цивілізації і культури, більш того, з умовами самої виживаності людини і її культури сьогодні. Для України все це особливо важливо, тому що в даному випадку йдеться про форми і способи входження в сучасний цивілізаційний процес і збереження

себе як самостійної культури.

Однак почнемо з тієї особливості, що сьогодні в Україні досить складно говорити про гуманізм. Міркування на цю тему дуже часто сприймаються або як утопізм, що не має нічого спільного з реальним життям, або як свідоме приховування негуманної й антигуманної дійсності. На те існують свої глибинні підстави.

Насамперед, усе ще існує думка про те, що гуманістичні слова, якими колись оперувала офіційна ідеологія протягом багатьох десятиліть, використовувалися просто з метою свідомого обману, прикриття антигуманної репресивної практики тоталітарного режиму, коли гуманістична фразеологія була просто модною. Сьогодні ясно, що такі гасла як «Усе для блага людини, усе в ім'я людини» прикривали аж ніяк не гуманну практику. Тому сьогодні за допомогою тільки розмов про гуманізм не можна зрозуміти, що в дійсності в Україні відбувається. Скажемо, яке відношення мають принцип і ідеали гуманізму до того, що сьогодні має місце в нашому житті: жебракування, аморальність, корупція, агресивність, жорстокість, насильство і т.д.? У цьому випадку розмови про гуманізм є або повним нерозумінням нашої сумної дійсності, або ж свідомим лицемірством.

Існує також інша особливість, зв'язана з «непривабливістю» гуманістичних ідеалів і принципів. Справа не просто в тім, що гуманістична фразеологія була ідеологічним прикриттям антигуманної практики. У дійсності існувала істотна розбіжність між тією формою гуманізму, що проповідувалася, і тією антилюдяною дійсністю, що виникала в результаті втілення гуманістичних принципів. Хоча людина і представлялася вищою метою розвитку, шлях до цієї мети лежав через насильство, диктатуру, розв'язання боротьби, ворожнечі і злості, через придушення і знищення цілих класів. Тому практичне втілення гуманістичних ідеалів не могло не привести на практиці до антигуманних наслідків.

Достатньо глянути в бабелівську "Конармію", щоб побачити, як в ім'я створеного ідеалу губилася свідомість цінності окремого людського життя, вироблялася навичка до військово-терористичного способу вирішення будь-яких нагальних проблем. Здійснення гуманістичного ідеалу, як не парадоксально, постійно було пов'язано з насильством. Отже, цей парадокс суспільна свідомість досягнула досить давно, коли масова нелюдська практика з'єдналася із найгуманнішими гаслами про людяність, справедливість, добро і щастя. Ідеали моральної теорії не приживались, не закріплювались, або були нестійкими. Така моральна практика, яка суперечила моральній теорії, поширювалась і набирала силу. Приховані внутрішні процеси в сфері моралі поривались стати офіційно зовнішніми. Безвідповідальне лицемірство в мо-

ралі перетворювалось і перетворилося в свою протилежність "мораль" свавілля, тобто в мораль негативної свободи (свавілля, за словами Гегеля, негативна свобода).

Але якщо це так, то може бути, справа не проста в тім, що гуманістичні слова прикривають антигуманне становище справ, а в тім, що сам концепт гуманізму в самих своїх основах несе відповідальність за нелюдські результати його практичного застосування?

Існує і ще одна особливість, у зв'язку з якою критиці піддається сам ідеал гуманізму взагалі. Ця критика заходить найбільш далеко, стверджуючи, що гуманізм як ідеал і орієнтир життєдіяльності зазнав поразку скрізь, тому що призвів до розриву між людиною і буттям, до відчуження від людини створеної нею реальності, що сама закабалняла людину, до втрати життєвих і культурних коренів. Звідси робляться навіть висновки про те, що варто не тільки відмовитися від гуманістичної фразеології, але і відмовитися від самого ідеалу гуманізму, оскільки його прийняття приводить до небезпечних наслідків. Але який же, дійсно, висновок варто зробити?

1. Насамперед, не викликає сумніву необхідність у переосмисленні в цілому сучасного ідеалу гуманізму. Однак ні в якому разі не можна погодитися з висновком про відмову від соціально-культурних ідеалів взагалі і від ідеалу гуманізму зокрема. Як підкреслював С.Франк, "...справа не в тому... які саме ідеали намагаються здійснити; справа — у самому способі їхнього здійснення, у якійсь основній, не залежній від приватного політичного змісту морально-політичній структурі ставлення до життя і дійсності в ім'я суспільного ідеалу". Але так чи інакше і сьогодні саме тверезий та реалістичний аналіз людини, її культурного і соціального світу свідчить про непереборну роль ідеалів, ціннісних систем і морально-світоглядних орієнтирів, поза якими і без яких уся людська діяльність утрачає зміст та критерії оцінки і тому стає неможливою.

2. Одна з важливих характеристик того гуманістичного ідеалу, що склався в сучасній українській культурі, як представляється, зв'язана з визнанням самоцінності людської індивідуальності. Характеристика ця настільки істотна, що відмова від неї означала б відмову від самого гуманізму. Взагалі-то теорія моралі високо оцінює самоцінність, якщо вона оцінює життя особистості не просто згідно з цінністю особистих взаємин, планом життя і зобов'язань, а також згідно з мірою, в якій їх було вибрано і розвинено автономно. Така теорія стоїть на позиції морального плюралізму, тобто погляду, що є багато вартісних і цінних взаємовідносин, зобов'язань і планів життя, які взаємно несумісні, так що люди можуть і повинні робити між ними вибір.

Отже, фундаментальне моральне обґрунтування самоцінності особистості та принципу морального плюралізму саме по собі є аспектом гуманістичного ідеалу і веде, як видається, до концепції, заснованої на толерантності, а не на нейтралітеті. Для індивіда виникає можливість вільно вступити в комунікаційні зв'язки, формувати разом з іншими людьми ті чи інші співтовариства. Комунікація не визначена і запрограмована. Разом з тим лише через відносини з іншими індивідуальність формується і вільно самореалізується.

3. Інша важлива особливість гуманістичного ідеалу — це уявлення про те, що звільнити людину, зняти її залежність від зовнішніх сил, створити умови для її творчого самовизначення можна лише шляхом оволодіння оточенням, починаючи від природи, включаючи соціальний світ і закінчуючи тілом самої людини. Тобто, якщо свобода — це не просто свобода вибору з вже існуючих можливостей, а зняття залежності від того, що зовні примушує людину до тих чи інших дій, що диктує йому ці чи інші дії, навіть поневолює його, то як спосіб досягнення волі розуміється оволодіння оточенням. Це може і повинне бути зрозумілим в більш широкому плані. Свобода як невід'ємна характеристика гуманістичного ідеалу мислиться не як оволодіння і контроль, а як установлення рівноправних партнерських відносин з тим, що знаходиться поза людиною: із природними процесами, з іншою людиною, з цінностями іншої культури, із соціальними процесами тощо.

4. Ще одна особливість формування гуманістичного ідеалу зв'язана з тим, що сьогодні людство впритул підійшло до екологічної катастрофи. Тому коли гранично ясні всі страшні наслідки утопічних претензій на тотальне керування соціальними процесами, доля гуманістичного ідеалу повинна бути зв'язана з відмовленням від ідеї оволодіння, придушення і панування. Новому розумінню відносини природи і людства відповідає не ідеал антропоцентризму, а ідея, що розвивається рядом сучасних мислителів, ко-еволюції, спільної еволюції природи і людства.

Тому здається гідним уваги те, що ми повинні переусвідомити і передбачити в гуманістичному ідеалі цю історично нову форму — "екологічний гуманізм". Останній із науково-методологічної точки зору дасть можливість ліквідувати поверховість технократичних і антропоцентричних світоглядних основ екологічно абстрактної людини і затвердити сприйняття існування його у світлі єдності і гармонії з природою.

До речі, у всьому процесі еволюції гуманістичного ідеалу, стосовно минулого, знайти екологічний чинник неможливо. Щодо ж сучасного етапу розвитку суспільства, то немає, скажімо, жодної про-

грами кандидата на якусь владну посаду, щоб екологічний чинник не був висунутий як найважливіший пункт. Нарешті, із достатньою долею впевненості можна стверджувати, що сучасний рівень розвитку інженерної діяльності об'єктивно створив базу для того, щоб практично реалізувати принципово нові ідеали гуманізму і не тільки їх: створені матеріальні передумови для того, щоб знищити всі глобальні проблеми сучасності, але технічно ці передумови не спрацьовують. Припустимо, щоб очистити басейн Дніпра від сміття, необхідно очистити річища малих рік, що впадають у нього. А їхня довжина незмірно більше, ніж довжина самого Дніпра. Але психологію сільського жителя, що з давніх давен скидав у свою річку усе, що завгодно, змінити досить складно. Це потребує зміни психології всієї нації, цінностей нації, моралі нації, гуманізму нації, нарешті, ідеалів нації. В остаточному підсумку, як видається, саме проблема нового гуманізму повинна викликати радикальну перебудову духовного світу суспільства і, як наслідок, вона поведе за собою й інші ідеали: добра, виховання, освіти тощо. Це той гуманізм, що буде нести у своїй основі принципово нове вирішення соціального протиріччя — між національно-традиційними і загальнолюдськими цінностями.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у даній статті автор спробував торкнутися лише деяких проблем й особливостей, що, як представляється, зв'язані зі спробами переосмислення гуманізації і становленням гуманістичного ідеалу в українському суспільстві. Звичайно, гуманістичний ідеал не збігається з реальністю і ніколи не збігався з нею. Однак прийняття нової перспективи гуманізму зв'язано з глибокими трансформаціями не тільки окремого суспільства, але і сучасної цивілізації, з питанням виживання чи загибелі самої людини, зі своєрідним антропологічним вибором.

1. Корнієнко В. Республіка, яку ми обираємо: ідеальна політика, чи політичний ідеал? // Віче.- 2000.- №10.- С.34.
2. Корнієнко В.О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності).- Вінниця: Універсум,1999.- 430 с.
3. Франк С.Л. Крушение кумиров.-М.,1990.- С. 127.
4. Иваницкая Е. Не соблазняйте нас идеалом // Знамя.- 1991.- №12.- С. 231.
5. Ferkiss V. The future of technological civilization.- New York, 1990.- P. 55.